

PAPER DETAILS

TITLE: Gencek (Konya-Derebucak) Mahallesi Agzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar

AUTHORS: Adem GÜRSOY

PAGES: 288-297

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1367363>

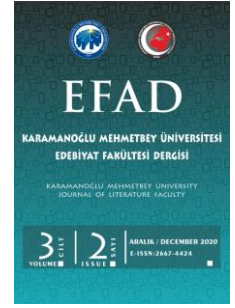

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMUEFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Derleme Makale
Kabul Tarihi: 06 Aralık 2020

Gönderim Tarihi: 28 Ekim 2020
Yayınlanma Tarihi: 15 Aralık 2020

Atıf Künyesi: Gürsoy, A. (2020). “Gencek (Konya-Derebucak) Kasabası Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 288-297.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.817377>

GENCEK (KONYA-DEREBUCAK) MAHALLESİ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR

Adem GÜRİSOY*

Öz

Ağız araştırmaları dil çalışmalarının en önemli unsurlarından biridir. Ağızlar; yazı dilinden farklı olarak gelişen, dilin zenginliğini ortaya koyan ve dili besleyen temel kaynaklardır. Bu bakımdan yazı dilinde bulunmayan pek çok unsuru ağızlarda bulmak mümkündür. Anadolu ağızları da Türkçenin zenginliğini ortaya koymakta ve günümüz yazı dilinde bulunmayan eski kullanımları barındırmaktadır. Fakat günümüzde ağızları olumsuz yönde etkileyen birçok unsur vardır. Özellikle teknolojinin gelişmesi, eğitim seviyesinin yükselmesi, yazı dilinin yaygınlaşması ağızları etkilemekte ve dili besleyen bu kaynakların yavaş yavaş yok olmasına ve yazı dilinde bulunmayan ama ağızlarda kullanılan bazı kelimelerin unutulmasına neden olmaktadır. Bu sebeple bu kaynakların araştırılması ve unutulmaya yüz tutan kelimelerin derlenerek kayda geçirilmesi önemlidir. Bu konuda yapılan en önemli çalışma olan Derleme Sözlüğü'dür ve son yıllarda Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlamak amacıyla bu sözlükte yer almayan ama Anadolu ağızlarında kullanılan pek çok kelimenin derlemesi yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada Konya'nın Derebucak ilçesine bağlı Gencek Mahallesi'nden derlenen ve Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlayabilecek kelime ve deyimlerin üzerinde durulmuştur. Gencek'ten derlenen 80 sözcük (betçere, değesek, kengek gibi.) ve 11 deyim (betçeli konuşmak, çuluğu çıkmak, son baylığı vermek gibi.) Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlayabilecek niteliktedir. Kelimeler ve deyimlerin anlamlarının daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla sözcükler ve deyimler örnek cümlelerle birlikte verilmiştir. Örnek cümleler, standart alfabeyle dayalı transkripsiyon yöntemine göre kaydedilmiştir. Çalışmanın hem Derleme Sözlüğü'ne hem de Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağız Araştırması, Derleme, Gencek Ağızı, Derleme Sözlüğü.

The Contributions of Gencek Town (Konya-Derebucak) to Turkish Dialect Dictionary

Abstract

Dialect research is one of the most important elements of language studies. Dialects are the basic resources that develop differently from the written language, reveal the richness of the language and nourish the language. In this respect, it is possible to find many elements that are not found in written language in the dialects. Anatolian dialects also reveal the richness of Turkish and contain old usages that are not found in today's written language. However, today there are many factors that affect the dialects negatively. Especially the development of technology, the increase of the education level, the widespread use of written language affect the dialects and cause the gradual disappearance of these sources that feed the language and some words that are not found in written language but are used in the dialects to be forgotten. For this reason, it is important to search these sources and to compile and record the words that are about to be forgotten. Turkish Dialect Dictionary is the most important study on

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Karaman/Türkiye. E-Posta: agursoy86@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4757-5007>.

** Bu çalışma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans seminer çalışması olarak sunulmuştur.

this subject and in recent years, many words that are not included in this dictionary but used in Anatolian dialects have been compiled in order to contribute to Turkish Dialect Dictionary. In line with this purpose, in this study, words and phrases compiled from Gencek District of Derebucak district of Konya and that can contribute to Turkish Dialect Dictionary are emphasized. 80 words compiled from Gencek (betçereli konuşmak, değesek, kengek) and 11 idioms (betçereli konuşmak, çuluğu çıkmak, son baylığı vermek etc.) can contribute to Turkish Dialect Dictionary. In order to understand the meanings of words and phrases more easily, words and phrases are given with sample sentences. Sample sentences were recorded according to the standard alphabet based transcription method. The study is expected to contribute to both Turkish Dialect Dictionary and the research on Turkey Turkish dialects.

Keywords: Dialect Compilation, Gencek Dialect, Turkish Dialect Dictionary.

Giriş

Dil çalışmalarının temel alanlarından biri de ağız araştırmalarıdır. Çünkü yazı dilinde bulunmayan pek çok kullanımı ağızlarda bulmak mümkündür. Yazı dili ile ağızlar farklı unsurların etkisiyle oluşmaktadır. Yazı dili genellikle dile ait bir ağzın siyasi, sosyal, kültürel ve teknolojik unsurların etkisiyle ölçünlü yapıya ulaşmasıyla oluşur. Alfabe de bu ölçünlü yapının devamının sağlanmasında birleştirici ve bütünleştirici bir rol oynar. Ağızlar ise yazı dilinden uzak kaldığı için etnik yapıya, coğrafyaya, iklime, halkın geçim kaynağına, gelenek ve göreneklerine vb. bağlı olarak farklılık gösterir. Bu bakımdan ağızlar şartlara bağlı olarak ölçünlü dilden ses ve şekil bilgisi özellikleri ile söz varlığı açısından ayrılır (Korkmaz, 2015, s. 419).

Türkiye Türkçesi ağızları Türkçenin zenginliğini ortaya koyan kaynakların başında gelir. Ağızlarda Türkçenin yazı dilinde bulunmayan eski kullanımları bulunmaktadır. İstanbul ağzında bulunmayan kapalı e (ê) ve geniz n'si (ñ) gibi sesler ağızlarda duyulabilmektedir. Ayrıca bazı tarihî metinlerde geçen ama günümüzde kullanılmayan bazı kelimeler de ağızlarda varlığını devam ettirmektedir (Demir, 2013, s. 31). Türkiye Türkçesi yazı dili XVI. yüzyıldan itibaren Arap ve Fars dillerinden etkilenmiş ve söz varlığında bu dillerden gelen kelimeler yaygınlaşmıştır. Ağızlar ise yazı dilinin bağlayıcı etkisinden uzak kalması sebebiyle eski devirlere ait söz varlığını korumuş, dilin üretme gücünü devam ettirmiştir. Bu durum Türkiye Türkçesi yazı dili ile ağızlar arasında ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı açısından önemli ayrılıkların oluşmasına zemin hazırlamıştır (Korkmaz, 2007, s. 641). Sadece yazı diline bağlı kalınarak dilin zenginliğinin ortaya konulması mümkün değildir. Bu sebeple ağız araştırmaları dilin tarihi gelişiminin ortaya konulması bakımından çok önemlidir.

Türk dilinin söz varlığındaki zenginliğini ortaya koyması bakımından ağızlarda yer alan kelimelerin derlenmesi önem arz etmektedir. Çünkü eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte ağız özelliklerini koruduğu düşünülen kaynak kişilerin azaldığı görülmekte; teknolojik gelişmeler neticesinde de yaşam koşulları değişmektedir. Bu da sadece yazı dilinde var olan kelimelerin kullanımına yol açmakta ve ağızlarda bulunan kelimelerin unutulmasına neden olmaktadır. Erten (1999, s. 97) yazı dili olarak İstanbul ağzının temel alınması ve halkın söz varlığında yaşayan bazı kelimelerin İstanbul ağzında bulunmaması sebebiyle kullanılmadığını; bu durumun da kelime zenginliğimizi yok ettiğini dile getirmiş, Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunan kelimelerin türetme gücünden faydalanılarak bu kelimelerin kullanımına özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki söz varlığının derlenmesi amacıyla pek çok çalışma yapılmıştır ve bu çalışmalar günümüzde de artarak devam etmektedir. Ağızlarındaki söz varlığının korunması amacıyla yapılan en önemli çalışma Türk Dil Kurumunun 1932 yılında başlattığı halk ağzından söz derleme çalışmalarıdır. Kurumun başlattığı bu çalışma neticesinde 12 ciltten oluşan Derleme Sözlüğü meydana gelmiştir. Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan ama ağızlarda varlığını sürdüren kelimelerin de Derleme Sözlüğü'ne eklenmesi önemli bir konudur. Bu çalışmalar ile Derleme Sözlüğü'nde henüz yer almayan kelimeler ve ağız özellikleri tespit edilerek belirlenecek; Türk dilinin söz varlığının zenginleşmesi ve Türk kültür mirasının gelecek kuşaklara aktarılması sağlanacaktır. Bu konuda son zamanlarda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Uysal'ın (2017, 2018) “Kuzören (Konya-Bozkır) Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar” ve Himmetli (Niğde-Merkez) Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar” adlı makaleleri incelenmiş ve Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlamak amacıyla kelime ve deyimler benzer bir yöntemle Konya'nın Derebucak ilçesine bağlı Gencek Mahallesi'nden derlenmiştir.

Derleme Sahası

Gencek Mahallesi¹, Konya'nın Derebucak ilçesine bağlı, eski bir yerleşim yeridir. Konya'nın güneybatısında yer alan ve Konya'ya yaklaşık 140 km, Derebucak'a 9 km uzaklıkta bulunan Gencek'te temel geçim kaynağı tüfekçiliklidir. Bölgenin engebeli olması ve tarım alanlarının çok az olması nedeniyle tarım yok denecek kadar azdır. Hayvancılık, eskiden önemli bir geçim kaynağı iken son yıllarda çok azalmıştır. Bu durum özellikle hayvancılıkla ilgili bazı kelimelerin yok olmasına neden olmaktadır.

Gencek (Kencek) ismi Dîvânu Lugâti't-Türk'te bir Türk boyu olarak geçmektedir. Kâşgarlı Mahmut Kenceklerin “dağ çıkıntısı” anlamına gelen ve Talas yakınlarında olan Kencek Sengir şehriyle bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Dîvânu Lugâti't-Türk Türk'ten önceki dönemlere ait eserlerde rastlanılmayan Gencek (Kencek) kelimesinin kökenini Baskakov, Türk ve Altay dillerinde kullanılan ve “genç-küçük” anlamına gelen “kence” sözüne dayandırmaktadır. Çünkü Peçenek, Kazak, Kıpçak gibi bazı Türk etnonimlerinde kullanılan “-Ak” takısı, boy isimleri türetmede kullanılmaktadır. Ayrıca Gencek (Kencek) adı Türk dünyasının birçok yerinde kullanılmakta ve bu ismin Saka Türkleriyle ve Göktürklerle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Gökdağ, 2007, s. 101-102).

Gencek'in ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber Osmanlı dönemindeki XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde ismi geçmektedir (Özkan, 2012, s. 178). Halaçoğlu (2011, s. 880) Gencek'i kuranların Varsak boyundan olup Alaiye Sancağına bağlı Yörükler olduğunu belirtmiştir. Türkay (2005, s. 317) ise Gencek'in Güncek (Gencek) boyuna mensup Yörükler tarafından kurulduğunu söylemiştir.

Kökeni çok eskiye dayanan Gencek korunaklı coğrafi konumu itibarıyla ağız özelliklerini koruması sebebiyle söz varlığına katkıda bulunabilecek mahiyettedir. Bu çalışmanın yapılmasında Karahan'ın (2017, s. 117) yaptığı sınıflandırmaya göre Batı Grubu Ağızlarının IX. alt grubunda yer alan Gencek ağızı ile ilgili herhangi bir çalışmanın olmaması ve Gencek ağızında Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlayabilecek kelimelerin bulunması etkili olmuştur.

Yöntem

Bu çalışmada kelime derlemesi yapılacağı için “görüşme” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında Gencek ve çevresi ile ilgili çalışmalar taranmış ve ön alan araştırması yapılmış; yörenin ağız özellikleri, coğrafi yapısı, kültürel birikimi göz önüne alınarak ağız araştırması yapılmasına elverişli olduğu görülmüştür. Görüşme yönteminin yapılabilmesi ve verilerin toplanabilmesi için uygun kaynak kişilerin belirlenmesi gerekmektedir. Kaynak kişilerin belirlenmesinde Gencek'teki yaşlılardan yardım alınmıştır. Derleme için Mustafa Akbıyık (1933 doğumlu), Ünzile Akbıyık (1938 doğumlu), Ayşe Erkan (1938 doğumlu), Fikriye Harman (1957 doğumlu), Hayriye Polat (1936 doğumlu), Yusuf Uyar (1933 doğumlu) kaynak kişiler olarak belirlenmiş ve bu kişiler ile görüşülmüştür. Görüşmede yörenin ağız özelliklerini ortaya çıkartabilecek sorular hazırlanmış ve doğal bir konuşma ortamında kaynak kişilerin konuşmaları sağlanarak konuşmalar ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Çalışmadaki temel amaç kelime derlemesi olduğu için metin derlemesinin üzerinde çok durulmamış, kelimelerin cümle içerisinde kullandırılmasına önem verilmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen kelimeler, Derleme Sözlüğü, Tarama Sözlüğü, Güncel Türkçe Sözlük ve Deyimler Sözlüğü ile karşılaştırılmıştır. Derlenen bazı kelime ve kelime gruplarının sözlüklerde yer almadığı, bazılarının ise yörede farklı anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Derlenen kelimelerin ve deyimlerin anlamı, cümle içerisinde kullanılışları ve kelimelerin türüne ilişkin bilgiler verilerek Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmada yörenin söz varlığı üzerinde durulduğu için kelimeler ve örnek cümleler, standart alfabeyle dayalı transkripsiyon yöntemine göre kaydedilmiştir (Demir, 2013, s. 74).

¹ 2014 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Yasası'ndan önce kasaba olan Gencek, bu yasa ile mahalle olmuştur.

İnceleme

Çalışma kapsamında *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmayan veya Gencek'te farklı anlamlarda kullanılan kelimelerin ve deyimlerin anlamı verilmiş, her bir söz varlığı ilgili olduğu başlıklar altında anlam özellikleri dikkate alınarak cümle içerisinde kullanılmıştır.

1. *Derleme Sözlüğü*'nde Bulunmayan Sözcükler ve Deyimler

1.1. İsimler

âleyzaman: Gökkuşağı.

Yağmır yağıp âleyzaman çıktığında çok sevinirdik.

ayyēñ: Gerçekleşmemiş beklentiyi anlatmak için kullanılan bir ünlem.

Ayyēñ bu iş böyle mi yapılır?

bel bıçağı: Çelikten yapılan 50- 60 cm uzunluğunda kılıca benzer bir bıçak.

İlkıda canavar gelir deyi yanımızda bel bıçağı bulunduruyduk.

belgende: Oda duvarı, evi bölümlere (odalara) ayıran duvar.

Haneyin belgendesinde gayrak dökülmüş.

betçere: Kahr, tavr.

Benimile betçereli konuşmayın.

carkan: Bidon, su doldurmak için kullanılan plastik kap.

Goca muyardan carkanıla su daşırdık.

çalpalama: Ayrılan.

Soframızda bulgur pilavı ile çalpamala hep bulunur.

çiğa: Gelinlerin başına takması için tavuk tüyünden yapılan başlık.

Çocuk gelinin başındaki çiğayı görünce gorkudan kaçırverdi.

davuş duvuş: Alelacele, çok hızlı biçimde.

Geç galmayalım deyi davuş duvuş hazırlandık.

değesek: Ölen kişilerin arkasından söylenen sözler, ağıt.

Gocası da ölünce zabah ahşam değesek söyleridi.

düllek değnek: Çelik çomak oyunu.

Çocuğukana arkadaşlarıyla düllek değnek oynardık.

elelevi: Mutfak.

Yemeği elelevinde bişirir, yerdik.

el yemenisi: Havlu.

Dedem abdest alacānda ıvrığıla el yemenisi götürüyüdüm.

farşı: Edepsiz, kötü, fena işlerde bulunan kişi.

Şu gadın çok farşı, kimseyle geçinemez.

fendek: Hendek, bağ ve bahçelerde yer altı suyunun çıkış noktası.

Bağdağı fendeğin suyu soyuk olurudu.

gaba ekmek: Mayalı ekmek.

Esgiden herkes incekmek, gabekmek, kömbe yapardı.

ğarağaspennek: Açıkça, açık olarak.

Bu adam ğarağaspennek yalan söyleyiyor.

ğırılı: Kulakları kır olan keçi.

Hayvanlara verdiğimiz geçilere verdiğimiz isimler ğara geçilere ğarağız ğarağız, ğulakları ğır geçilere ğırılı derdik.

ğızıl don: Yeni doğan bebeklerin karın kısmında oluşan kızarıklık.

Çocuk doğduğunda ğarnında ğızıl don olursa ocağa götürülür, okutulurdu.

ğorcak: Yanan odunun kızgın hâli, kor.

Dışardağı tencerenin altından ğorcak alır gelirdik.

göğeyin: Hayvanlara dadanan zararlı bir böcek.

Gökbel'de göğeyin çoğumuş, mal güderike öküzleri yedi atıverdi.

höççeten: Aniden, ansızın.

Adam ğarşıma höcceten çıkınca tıksınıverdim.

hüsemediye: Rastgele.

Bu iş öyle hüsemediye yapılmaz.

ızeyin: Yapılmaması gereken davranışların bir kişiye inat olarak yapılması, kişinin sözlerinin tam tersinin yapılması.

Ona ora gétme dedim, ızeyin gèdiyor.

iskarpile: Marangozların ağaç oymak için kullandığı alet, keski.

Bobam ğapı yaparıkı iskarpileyle ğapının süslerini oyarıdı.

kengek: Baston.

Benim kengeğimi bi getiriver de bahçaya gèdeyim.

kördelik: Eski evlerde duvarların içerisine yapılan gömme dolap.

Kirbiti kördeliğe gey da ilâzım olduğunda alalım.

lemlerlek: Bir yerde kalabalığın fazla olması, adım atacak yer olmaması.

Umredyken Kâbe lemlerlek doluydu, mahşar ğalabalığı gibiyidi.

mağ: Yosun.

Bu su mağ bağlamış, çok da eyi değıl.

melügülü: Halı, kilim dokumak için kullanılan ve ip sarılan araç.

Bobam çul dokuruka ipi kücüler, melügülüye dolarıdı.

muyar: Çeşme, pınar.

Köyün ortasında goca muyar var.

müreyi: Fesatlık, birisine yaranmak için iki kişiden birisini övüp diğerini kötüleme.

Müreyilik yapıp ikimizin arasını bozma.

namarna: Oluklu, çinko saç.

Evin damına namarna çakalım da su akmasın.

neliklerle: Zorlukla, güçlkle, çok emek harcayarak.

Çocuklarımı neliikle büyüttüğümü herkes bilir.

öğsülcan: Yaraların daha çabuk iyileşmesi için kullanılan sıvı, oksijenli su.

Elindeki yaraların üstüne öğsülcan dökdüm mikrop gapmasın deyi.

pöskülü: Yanan kıyafet veya bez parçasından yayılan koku.

Evde pöskülü kokuyoru, bi şey mi yapıyoru?

sallazort: Ne yaptığını bilmeyen, sersem.

Şöyle usluca otur, sallazortluk yapıp durma.

sıpalacı: Gebe (eşek için).

Bize sıpalacı bir eşşegi satmış da bizi gandırılmış.

şarpa: Başörtüsü, yazma, eşarp.

Başında esgi bir şarpa vardı.

şaymal: Bacakları çarpık olan kimse.

Şaymal şaymal yürüme, bir yere köndenip düşeceksin.

şetarı: Kutmunun (eskiden gelinlik yerine giyilen kıyafet) altına giyilen uzun kıyafet.

Senin şetarıyı ver de düğünde benim gız da gëysin.

şippidik: Söğüt dalından yapılan düdük.

Çocuğukan söğütten ya şippidik ya da eşşek borusu yapar, ötdürüydük.

tanagözü: Örümcek.

Evin tavanında el gadar bir tanagözü vardı.

topana: Büyük küp.

Esgiden sirkeyi topanalara goyar, gışın gullanırdık.

vıttırırızık: Yerinde duramayan, sürekli dolaşan ve hareket hâlinde olan kimse.

Şurada vıttırırızık gibi dolanıp durmayın.

töyüş: Kulakları kıvrık keçi.

Gulakları gıvrık olan geçileri töyüş töyüş deyi çağırıydık.

yağlıot: Kekiğe benzeyen ve yaprakları biraz daha geniş olan ve çayı yapılabilen bir bitki.

Dokuzkuyu'dan yağlıot, kekik yolardık, sabahları içerdik.

yağümmesi: Kuru yufka ekmeğin parçalanarak yağda peynir veya yumurtayla kızartılması.

Mal gütmeye gëderike azık olarak yağümmesi, guru üzüm götürüydük.

yer çibisi: Havuç.

Bostanlara yer çibisi eker, turpula salatada gullanırdık.

1.2. Fiiller

dolpumak: Çırpamak.

Şu yoğurdu dolpuleyip ayran edelim.

engileşmek: Diş etlerinin sızlaması.

Dişlerim engileşince bi şey yeyemeyyorun.

gıcımıklamak: Kararsız kalmak.

Çocuk gıcımıkladı, burada durmayacak heralda.

gıcırmak: Kızdırmak, dolduruşa getirmek.

Madem ayrılmayacadıñ, herkesi gıcırıp gınuşturmasaydıñ.

günletmek: Yiyeceklerin kuruması için güneşte bekletmek.

Kakladığımız kaysıları günletelim de reçelini yapalım.

köndenmek: Bir yere takılarak sendelemek.

Eşşeğin ayağı ködenince eşşğin üstünden düşeyazdım.

mağlanmak: Yosun bağlamak.

Bu su carkanda mağlanmış, içilmeyecek.

muraylanmak: Birisine yaranmak için onu överken başka birisini yerecek, kötüleyecek sözler sarf etmek.

Şu adam da muraylanıp insanların arasını bozuyor.

sıltalamak: Sallamak, sarsmak.

Sırtına alıp çocuğu sıltalayınca çocuğun ağzından gan gelmiş.

teze yapmak: Ölen kişinin arkasından 52. gece Mevlit okutmak.

Ölülerimizin ardından teze yapıp akrabalarımıza yemek veriydik.

tıksınmak: Ürmek.

Adamı garşısında görünce tıksınıverdi.

başına eşşek ciğalı gelmek: Kötü olaylar yaşamak, hayatına zor şartlarda devam etmek.

Gomşu ölünce çocuklarının başına eşşek ciğalı geldi, buradan daşındılar.

betçereli konuşmak: Kahırlı, tavırlı konuşmak.

Oğlu betçereli gınuşunca dayanamayıp ağlamaya başladı.

çuluğu çıkmak: Yağmurdan veya terden sırlıklam olmak.

Keklik suyundan gelirikene yağmır başlayınca çuluğum çıktı, her yanımdı islandı.

etiri ketiri olmak: Yakın akraba, eş dost.

Gınuşduğun adam etirin değil ketirin değil, hâlimizi neye anlatıyon?

güz bülücü gibi olmak: Çok zayıflamak, çelimsiz olmak.

Hastalanınca çok zayıflamış, güz bülücü gibi galmış.

hot davranmak: Karşısındaki kişiye sert, soğuk davranmak.

İnsanlara hot davranan, gınu gomşuyla geçinmeyen biriydi.

ketmunamus olmak: Rezil olmak, yaşadığı kötü olayların insanlar arasında yayılmasıyla utanılacak duruma düşmek.

El güne garşı ketmunamus oldu, borçlarını ödeyemedi.

keyif bağışlamak: Bir kişiyi onure edecek sözler sarf etmek.

Heç kimseyi üzmez, herkese güzel şeyler söyleyerek keyif bağışlardı.

ölçü olmamak: Yaranın, hastalığın kendisine geçmemesi için yapılan dua.

Çocuğun yüziünde, ölçüm olmasın, gocaman bi yara izi varıdı.

son baylığı vermek: İhtiyarlık döneminde, yaşamının son zamanlarında huzurlu yaşamak, sıkıntı görmemek (Dua).

Gızım Allah son baylığı versin, her işin rast getsin.

zıravadı gibi olmak: Uzun boylu olmak, çok uzamak.

Gomşunun oğlan zıravadı gibi olmuş, gapıdan sığmayacak.

2. Derleme Sözlüğü'ndeki Anlamdan Farklı Anlamı Tespit Edilen Sözcükler

Aşağıda yer alan sözcüklerin *Derleme Sözlüğü*'nde bulunduğu fakat Gencek ağzında *Derleme Sözlüğü*'nden daha farklı anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.1. İsimler

alafalak: Ellerin arkasında bir şeyler saklanarak oynanan oyun. (krş: DS-I, 184)

Çocuğuka ahşamları alafalak oynarıdık, tura oyunu oynarıdık.

engi: Sızı, diş etlerinin çekilmesi sonucunda sızlaması. (krş: DS-III, 1753)

Dişindeki engiden yerinde durameyyoru.

eyce: Güzel. (krş: DS-III, 1819)

Eyce eyce çocukları varıdı.

içeği: Yatak, yastık, yorganın doldurulmasında kullanılan bez parçaları. (krş: DS-IV,2505)

Yatak, yorganın içersine içeği goyar, çeyiz için hazırlardık.

kestel: Hayvanların ot, saman yerken yere dökülen parçaları. (krş: DS-IV, 2769)

Ahırdaki kesteleri toplayıp arka bahçaya atarıdık.

mandal: Tarladan toplanan taşların oluşturduğu yığın. (krş: DS-IV, 3120)

Gocaman bi ilan mandalın arasına gaçtı.

sürgün: Tipi, fırtına. (krş: DS-V,3722)

Esgiden gışlar çetin geçerdi, hep sürgün olurudu.

2.2. Fiiller

kelermek: Küçülmek. (krş: DS-IV, 2730)

Üstündeği sırtlar hep kelermiş.

sırlamak: Sıyırmak. (krş: DS-V,3619)

Misiri sırlayıp goçanını mallara verelim.

3. Ses Özellikleri Bakımından Derleme Sözlüğü'ne Göre Farklılaşan Sözcükler

Aşağıdaki sözcükler, DS'de aynı anlamla yer almasına rağmen çeşitli ses olaylarının (*ünsüz ikizleşmesi, hece düşmesi, k->g-tonlulaşması, b->p- tonsuzlaşması, e->i- değişmesi, h>f değişimi vb.*) görülmesine bağlı olarak oradaki şekillerden farklılık göstermektedir:

gavcalamak: Hırsla kapmak, kavramak. (krş: kavcalamak: DS- IV, 2689)

Üzümlü fazla gavcalama, sırası çıkar.

hadarat almak: Yaşanılanlardan ders çıkarmak. (krş: hadar almak: DS- III, 2249)

Başına gelenlerden heç hadarat almamış.

hörselemek: Hırpalamak, zarar vermek, örselemek (krş: örselemek: TS,1549)

Çocuğu çok hörselemeñ, yerine yatırıñ.

övceleme: Ovalamak (krş: ovcalamak: DS-V, 3301)

İncekmeği övceler, ufalar, yağümmesi ederdik.

selint: Üç veya dört ayak üzerine konularak yapılan ve ekmek yapımında kullanılan hamur tahtası, senit. (krş. senit: DS- V, 3584)

Selindi al gel de ekmek eyleyelim.

tokucak: Elbiseleri yıkarken kullanılan tahta tokmak. (krş: Tokuç: DS-V, 3951)

Çamaşırları evin önünde gazanda gaynadır, tokucağıla döveridik.

toslangaba: Kaplumbağa. (krş: toslanbağa: DS- V, 3973)

Toslangaba ekini yasadamış atıvermiş.

tulumşa: Özellikle çocuklarda yüzün ve boğazın şişmesi sonucunda ölüme neden olabilen hastalık, kabakulak. (krş: tulumşak: DS- V, 3991)

Esgiden doktor yoğudu, çocuklarda tulumşa çıkar, çocuk öleti olurudu.

zıppırdamak: Tepinerek, bastığı yerden ses çıkararak gezinmek. (krş: zıppırdamak: DS-XI, 4375).

Çocuklar yerinde durameyyoru, zıppırdayıp duruyorlar.

Sonuç

Özellikle teknolojik gelişmelerin yaygınlaşması ve eğitim seviyesinin artmasıyla ölçünlü yazı dili kullanımı artmakta ve belirli yörelerde konuşulan ağız özellikleri yok olmaktadır. Bu sebeple yörelerin ağız özelliklerinin belirlenmesi çalışmalarına ağırlık verilerek dilimize katkı sağlayacak unsurların ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Konya'nın Derebucak ilçesine bağlı Gencek kasabasında yapılan bu ağız çalışmasında *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan 49 isim, 11 fiil ve 11 deyim derlenmiştir. Ayrıca *Derleme Sözlüğü*'nde yer alan ama yörede farklı anlama gelecek şekilde kullanılan 7 isim ve 2 fiil tespit edilmiştir. Yöreden derlenen 9 kelime/kelime grubunun *Derleme Sözlüğü*'nde yer aldığı ama ses özellikleri bakımından farklılıklar taşıdığı görülmüştür. Gencek kasabasından derlenen bu kelime ve deyimlerin *Derleme Sözlüğü*'ne eklenmesi hem bu kelimelerin yok olmasını engelleyecek hem de *Derleme Sözlüğü*'nün zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca derleme esnasında yörede bazı atasözlerinin ve deyimlerin farklı kullanımlarına da rastlanılmıştır. Yörede kullanılan “Deve üstünde kuduz dalaması” sözü *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nde “Talihsiz hacıyı deve üstünde yılan sokar.” şeklinde; “Dirgeni yiyen sapa, bir daha gelir mi sapa?” sözü de “Harmanda dirgen yiyen sapa, yılına kadar acısını unutmaz.” şeklinde yer almaktadır. Bu sözler *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'ne eklenebilir.

Bu çalışmada yer alan kelime ve deyimlerin bazılarının Türkçenin eski dönemlerinde de kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca örnek cümleler incelendiğinde yörenin ses bilgisi bakımından yazı dilinden farklı özelliklere sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum kasabanın ağız özellikleri ile ilgili kapsamlı bir derleme/ağız araştırması yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kısaltmalar

bs	: baskı, basım.
DS	: <i>Derleme Sözlüğü</i>
krş.	: Karşılaştırınız
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: <i>Türkçe Sözlük</i> (TDK)

Örnek Cümlelerde Kullanılan Bazı Seslerin Transkripsiyon İşaretleri ve Anlamları

è	: e-i arası ünlü
ē	: uzun e
ğ	: artdamak g ünsüzü
ñ	: damak n'si

Kaynakça

- Atsız Gökdağ B. (2007). “Kencekler ve Kencekçe”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 97-108.
- Demir, N.(2013). *Ankara Örneğinde Ağzıların Belgelenmesi*. Ankara, TDK.
- Direkçi, B. (2018). “Derebucak (Merkez) Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkıları”, *Turkish Studies*, 13 (20), 383-402.
- Erten, M. (1999). “Ağzılarımızda Yaşayan ve Kaybolmak Üzere Olan Kelimelerimizi Yeniden Kazanmak”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* içinde (ss. 97-106), Ankara, TDK.
- Halaçoğlu, Y.(2011). *Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler ve Oymaklar 1453-1650* (2. Cilt). İstanbul, Togan.
- Kaplan, N. (2016) *Konya Derebucak İlçesi ve Çevresi Ağzıların Dil Özellikleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Karahan, L. (2017). *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması*. Ankara, TDK.
- Korkmaz, Z. (2007). “Türk Dilinin Eski Kültür Mirasının Anadolu Ağzılarındaki Devamı”, Z. Korkmaz (Ed.), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar-III* içinde (ss. 641-650), Ankara, TDK.
- Korkmaz, Z. (2015). “Ağız Araştırmalarındaki Çeviri Yazı Ayrılıklarının Bir Sisteme Bağlanması Gereği Üzerine”, Z. Korkmaz (Ed.), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar-IV* içinde (ss. 419-423) , Ankara, TDK.
- Özkan, S. H. (2012). “XVI. Yüzyıl Kayıtlarına Göre Alâiye (Alanya) Sancağında Yer Adları Üzerine Bir inceleme”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 5 (3), 169-182.
- TDK (1995). *Tarama Sözlüğü, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TDK (1993). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü XI*, (2. bs.). Ankara, TDK.
- TDK (2009a). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I, II, III, IV, V, VI*, (3. bs.) Ankara, TDK.
- TDK (2009b). *Türkçe Sözlük*, (10. bs.). Ankara, TDK.
- Türkay, C. (2005). *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler*. İstanbul, İşaret Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2017). “Kuzören (Konya-Bozkır) Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü’ne Katkıları”, *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 79-85.
- Uysal, İ. N. (2018). “Himmetli (Niğde-Merkez) Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü’ne Katkıları”, *Erdem*, (74), 139-156.